

27 Mayısçı Subaylar Ekseninde Türkiye'de Askeri Darbelerin "Siyasal Kültür" Boyutu

The "Political Culture" Dimension of the Military Coups in Turkey on the Axis of May 27 Officers

CENGİZ SUNAY *

* Assoc. Prof., Yalova University, Faculty of Economics and Administrative Science, Department of Political Science and Public Administration; Yalova University Central Campus, Çınarcık Road, 77200 Yalova/Türkiye, E-Mail: cengizsunay@hotmail.com
 <https://orcid.org/0000-0001-8205-7518>

Öz: Toplumsal kültürün siyasal kültürün şekillenmesindeki belirleyiciliği biliniyor. Burada, Türk toplumsal kültürünün etkilediği Türk siyasal kültürünün bir alt kültür grubu olarak tanımlanabilecek olan; subayların edindiği siyasal kültür, 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren subaylar ekseninde ele alınmaktadır. 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren subay grubu, sadece Milli Birlik Komitesi üyesi olanları değil, komite üyesi olmasa da darbeye öncül roller oynayan diğerlerini de kapsamaktadır. Burada, darbe yapma yönündeki siyasal eğilimleri besleyen ve kuvveden file geçiren, edinilmiş bir siyasal kültür grubu olarak, 27 Mayısçılar çözümlenmeye; darbeye iştirak etmiş subaylarda gözlenen, ortak duygu, düşünüş ve bu çerçevede beliren teşhisin özellikleri ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Subaylar, mesleki işlevsellikleri bakımından toplumsal konumlarını nasıl algıladıkları; siyasal iktidar tarafından alınan siyasal kararlar karşısında hissettikleriyle, din ve siyaset ilişkisine atfettikleri değerler etrafında incelendi.

Anahtar kelimeler: Kültür, Siyasal kültür, Subay, 27 Mayıs Darbesi, Milli Birlik Komitesi

Abstract: The influence of social culture on the formation of political culture is widely recognized. The present analysis focuses on the political culture assimilated by military officers, who can be characterized as a subcultural cohort within Turkish political culture that is shaped by Turkish social culture. This examination is conducted within the context of the officers involved in the May 27 coup d'état. The group responsible for orchestrating the May 27 coup encompasses individuals who were affiliated with the National Unity Committee, as well as those who were not appointed to the committee but gained recognition for their leadership in facilitating the coup. This analysis aims to examine the May 27th Mayors as a collective of individuals who have acquired political culture, which has fostered and manifested political inclinations towards a coup d'état. Additionally, it seeks to uncover the shared sentiments, thought processes, and diagnoses that have emerged within this framework among the officers involved in the coup. The analysis focuses on the officers' perception of their social standing in relation to their professional functioning, their emotional responses to political decisions made by the political power, and the values they ascribed to the interplay between religion and politics.

Keywords: Culture, Political culture, Officers, May 27 Coup, National Unity Committee

Gönderim 27 Mart 2024
Kabul 23 Mayıs 2024

Received 27 March 2024
Accepted 23 May 2024

Giriş

27 Mayıs darbesi, cumhuriyet tarihinin ilk askeri kalkışması ve yeni bir dönemin başlangıcı niteliğindedir. Türk siyasal hayatı literatüründe, hakkında oldukça çok yayın bulunan 27 Mayıs'ı (Küçükılınç, 2010: 152-158) gerçekleştirenler hakkında ve bizzat darbenin öncesi ve sonrasına dair yapılan çalışmaların başlangıç cümlesi: "Söz konusu darbenin bir genç subay hareketi" olduğu yönündedir. Bu tespit, çalışmanın başlığı açısından ilham vericidir; nitekim bu saptama aslında, hareketin dışında yer alan ve genç olarak tasnif edilemeyecek; rütbeleri general düzeyinde olan, dönemin tabiriyle "omzu kalabalık" lakin etkisiz bir kesimin varlığını ortaya koymaktadır. Bu da orduda, bir tür kuşak çatışmasının da olduğu varsayımını güçlendirmektedir.

27 Mayıs'ın ana omurgasını oluşturan kitleye, genç subay vasfını veren nokta; ekseriyetinin, özellikle ilk ve orta öğrenimlerini cumhuriyet Türkiye'si eğitim kurumlarından almış olmalarıdır. Milli Birlik Komitesi, özellikle komiteye girmeyi hak etmelerine rağmen girememiş olanlarca dillendirildiği gibi; her ne kadar, 27 Mayıs'ın gerçekleştirilmesi noktasındaki katkısıyla orantılı bir üye bileşiminden ibaret değilse de darbeyi gerçekleştiren kadronun fotoğrafını gösterecek kadar, bir örneklem niteliğini haiz gibi gözüküyor (Sunay, 2017: 157). Buradan bakıldığında, ordu mensupları arasında birkaç ay sonra meydana gelecek; süreklilik arz edecek anlaşmazlıkların ve neticesindeki tasfiyelerin sebepleri arasında, edinilmiş siyasal kültür çatışmasının da olduğu ileri sürülebilir.

Komiteye mensup en yaşlı üye Cemal Gürsel'in 1895, en genç üye Muzaffer Özdağ'ın 1933 doğumlu oldukları biliniyor. Rütbesi orgeneral ile yüzbaşı arasındaki bu iki üyenin; üstelik geçici anayasa gereği, rütbe farkı dikkate alınmaksızın eşit statüde varsayılmasının, temenni olarak bile kalamayacak kadar bir iç çatışma riski taşıyacağı ortadaydı. Nitekim Gürsel'le değil ancak generaller arasındaki en yüksek üçüncü rütbeyi haiz Cemal Madanoğlu'yla; beklenen çatışma nüksetti (Öymen, 1987: 278) ve bu gerginliğin sonu 13 Kasım 1960'ta, komitenin 14 üyesinin tasfiyesi ve yurtdışına sürgünüyle neticelendi. MBK içindeki gruplaşmaların, ordunun geniş subay kitlesindeki aksi, zaten bu olaydan birkaç ay önce gerçekleşmiş ve ordu haricine çıkarılan 235 general/amiralle 5000 subay ve 3000 kadar astsubay, EMİNSU ismi altında örgütlenmişlerdi (Esengin, 1978).*

Prusya ordu geleneğinden (Alkan, 2022: 39-59) mülhem, son derece kuvvetli bir hiyerarşik disiplin anlayışıyla mücehhez olan Türk subayının; bakiyesi olduğu Osmanlı ordu geleneğinden devraldığı, özellikle İkinci Meşrutiyet öncesi ve sonrasındaki siyasetle meşgul olma eğilimini terk ettiği varsayıyordu (Bozdemir, 1982: 65-75). Ordunun, hükümet ve rejimin emrinde olduğu yönündeki telkine; cumhuriyet rejiminin 37 yıl gibi uzunca bir süredir kökleştiği varsayılan bir deneyimine rağmen hükümet darbesine yönelmesi, bunun bir ilk ve son değil; bilakis bir başlangıç olması gözlemlendiğinde, burada, altmışlı yılların subayının edindiği müdahaleci olma eğilimini destekleyen siyasal kültürün özelliklerine eğilmek gerekmektedir.

* Finer, tasfiye edilen bu subay grubunun Menderes yanlısı olduğunu belirtse de bu görüş gerçeğe uygun görünmüyor (1969: 122).

Kültür-Siyasal Kültür İlişkileri

Kültürün, uzlaşılması zor bir tanımı vardır. Belki de henüz genel geçer bir tanımının yapılamaması, kavramın boyutundan kaynaklanmaktadır. Kavramın etimolojisinde, bir işlemde geçirilme süreci söz konusudur; tarımsal, hayvansal ve zihinsel bir yetiştirim, ham veya yabani halden; imal edilmiş, evcilleştirilmiş; içine tecrübe ve bilginin, yani insanın girmiş olduğu hemen her şeydir kültür. Kavram, süreç içinde belirli bir halkın yaşam biçiminin, bir başka halkın yaşam biçiminden farklılığını ifade etmek üzere kullanılır oldu. Antropolojik ve sosyolojik açıdan kültürün, farklı halk veya toplumsal grubun yaşam biçimi olduğu söylenebilir (Williams, 1993: 8-9).

Kültürün en önemli özelliği, durağan değil dinamik bir kavram oluşudur. Buradaki dinamizmin kontrollü olmaması durumunda; telafisi zor sorunlara yol açacağı endişesinin, belli toplumsal kültür grupları arasında hâkim olduğu gözlemlenebilir. Sözelimi, grup bağlılığını ve gruba mensubiyeti perçinleyen; kıvanç, tasa, gurur gibi ortak refleksleri üreten, ifade aracı olan anadile; yabancı kökenli sözcüklerin girmesi, yabancı dil bilmekle toplumsal statü kazanımı arasındaki doğru orantının beslediği dikey hareketliliğin yaygınlaşması, bir tehlike olarak görülebilir (İmer, 1990: 163-169).

Uluslararası iletişim dillerine vakıf olma yönündeki gerekliliğin bilim insanlarından öte, toplumun ilk ve orta dereceli eğitim kurumlarının başat amacı haline getirilmesi; birkaç kuşak içinde, yerli ve ulusal olanın saygınlığının geri plana itilmesi, üstün olanın yalnız dilleri öğrenilen uluslar olduğu yönündeki örtülü propagandayı da besler. Bu doğrultuda, dil öğrenmenin o dilde eğitim görmekle mümkün olabileceği istikametindeki pedagojiye aykırı uygulamanın bertarafı gerekli olmaktadır (Sinanoğlu, 2000: 79-93).

Kültürün aktarım vasıtası yazı ve doğal olarak dildir; yazı öncesi toplumların bilgi, beceri ve tecrübelerinin toplamı olan birikimlerini aktarmada kullandıkları vasıtaların elverişsizliği biliniyor (Huntington, 2015: 206). Kuşaklararası iletişimi diri tutma, toplumsal hafızanın yitimine mâni olma noktasında, çok gerekli olmadıkça alfabenin de değiştirilmemesi, genel olarak benimsenen bir anlayıştır (Saltık, 2016: 204 vd.). Nitekim Batı hakimiyetinin baskın hale gelmeye başlamasının miladı sayılabilecek olan 18. yüzyıldan itibaren, endüstri devrimine öykünen Batılı olmayan ulusların bu hususta hassas davrandıkları; Rus, Japon ve Çin örneklerinde gözlemlenebiliyor.

En çarpıcı örnek, Batı'nın ayrılmaz parçası olan Musevilerin, dünyanın dört bir tarafına dağılmalarına, kitlesel katliamlara muhatap olmalarına rağmen, varlıklarını sürdürebilmelerinin temel dayanaklarından birinin, kimi zaman varlığı tehlikeye düşse de (Shahak, 2004: 57) İbranice ve İbrani alfabesini yaşatma azimleri olduğu söylenebilir (Johnson, 2001: 405). Yahudi İspanyolcası (Ladino), Yahudi Almancası (Yiddiş) uzun seneler Yahudi edebiyatının taşıyıcı kolonları olmasına rağmen özellikle, 1882-1939 yılları arasında gerçekleşen Filistin istikametindeki göçlerle, İbranice İsrail devletinin resmi dili olarak benimsendi (Besalel, 2000: 291).

Kültürün, doğanın yarattıklarına karşı, insanoğlunun yarattığı hemen her şey (Güvenç, 1979: 97) şeklindeki tanımından yola çıkıldığında, demek ki bu yaratının çeşitli boyutları olabileceği de varsayılmaktadır. Toplum halinde yaşayan, farklılaşan, çatışan ancak bu çatışmanın ilanihaye süremeyeceğinin bilincine varan (Turan,

1976: 12) insan türünün; en önemli tinsel icatlarından biri olan siyasetin de bir geleneği, birikimi; doğal olarak kültürü vardır. Merkezinde iktidar olan siyaset bilimi; otoritenin tesisi ve söz konusu otoritenin meşruiyetinin benimsendiği ölçüde siyasal rızanın teminiyle, bir değer dağıtım mekanizmasının işlerliği esnasındaki süreçleri çözümlenmeyi esas alır (Tekeli, 1976: 178 vd.). Otoriteyi benimseme istikametindeki rızayı sağlama da sisteme yönelen taleplerin asgari düzeyde de olsa tatminiyle mümkündür; aksi takdirde siyasal kriz dönemleri söz konusu olabildiği gibi, krizin boyutu siyasal sistem için yıkıcı bir aşamaya gelebilir (Huntington ve Dominguez, 1975: 37-40).

Siyasal kültürün, toplumsal kültürün bir parçası olduğu ve sürekli değişim halinde, aynı zamanda siyasal davranışları belirleyen ve yönlendiren bir sürekliliğe eşlik ettiği; bu yönüyle, farklı siyasal sistemlerdeki siyasal toplumsallaşma süreçlerinin de etkisinde biçimlendiği biliniyor. Bu çerçevede, Türk siyasal kültüründe süreklilik arz eden, örgütlenmiş rekabete açık bir siyasal sistem talebinin; kimi zaman aksi istikametteki müdahalelere rağmen sürdüğü, bunun da müdahalecilerin ideolojik yön olarak Batıyı işaret ederken; çok partililiği, Batılılaşmadan ayrı tutmak gibi bir tutarsızlıktan kaçınma kaygısından kaynaklandığı söylenebilir (Duverger, 1974: 359).

Dünyada ne kadar farklı siyasal sistem varsa, o kadar farklı siyasal parti ve siyasal sistem türünden söz edilebileceği tespiti yerinde olsa da fazla nev-i şahsına münhasır olma şeklindeki bir modellemenin de aşırı olacağı söylenebilir. Belirli bir topluma özgü kültürel faktörlerin; demokrasiye mi yoksa otoriterliğe mi yatkınlık yaratır (Needler, 1996: 23-25) şeklindeki soruların, antropolojiden ödünç alınan kültür kavramının siyasal boyutuyla; olası sonuçlarını gözlemlemek, ilk kez 1963'te siyaset biliminin gündemine geldi (Almond ve Verba, 1989: 1-45).

Toplumsal kültürün ferdi temelde, bir kişilik de ortaya koyacağı, bu sebeple ana ulusal kişilik özelliklerinden sapan istisnai bireylerin her zaman var olabileceği ancak ortalama bir kişiliğin, yine toplumsal kültür tarafından biçimlendirileceği tespiti yersiz değildir (Tezcan, 1997: 16). Dolayısıyla siyasal bir kişiliğin, siyasal kültür denen ve bir siyasal sistemde yer alan tüm bireylerin; o siyasal sisteme ilişkin besledikleri, edindikleri; inanç, tutum, tavır ve beklentiler bütünü ve bu bütünü içinde kendi rolleri olarak tanımlanabilecek; siyasal toplumsallaşma araçları vasıtasıyla aktarılan bir olgu olarak siyasal kültürün, (Munroe, 2002: 7; Daver, 1993: 141-148; Kışlalı, 1992: 85-86; Kapani, 1992: 81-86; Çam, 1977: 25-35) değişik toplumsal gruplarda farklılaşması durumu da hasıl olacaktır.

Siyasal ilgi ve katılma boyutlarıyla tasnif edilen çeşitli toplum gruplarının, çok doğal olarak farklı siyasal kültür edinimleri de söz konusu olacaktır. Toplumsal gruplar arasındaki farklılıklara rağmen, belirgin esaslarda bir asgari müşteregin de mevcut olması gerekmektedir. Bu istikametteki durumun ne olduğuna ilişkin sorulacak sorular ve alınacak cevaplar önem taşımaktadır. Buna göre; siyasal sisteme mensup bireylerin aynı siyasal topluluğun üyesi oldukları; alınan kararlardan günlük yaşamlarının doğrudan etkilendiği, din ve siyasetin toplumsal hayatın ayrı ve özerk alanı olup olmadığı noktasındaki sorulara ne tür cevaplar verdiklerinin önemi büyüktür (Turan, 2007: 441).

Türk Siyasal Kültürü Ekseninde Bir Alt Siyasal Kültür Grubu Olarak 27 Mayısçı Subaylar

Kritik soru: Silahlı kuvvetler, ülkedeki en örgütlü yapı, üyeleri arasındaki grup dayanışması ve toplumsal prestiji en üst seviyede, üstelik bu devasa kurum diğerlerinden daha ölümcül ve ağır silahları bulundurma hususunda, bir tekel konumunda; bu noktada, neden ordu müdahalesi bir kural değil de kimi zaman gerçekleşen bir istisnadır? (Finer, 1969: 11-12) Şeklinde olamaz mı? Başka bir deyimle: Ordu, neden sürekli değil de kimi zaman müdahale etmektedir?

Dışarıdan yapılan gözlemlerden birinde; ordunun ilerici ve radikal içerikteki ayaklanmasıyla birlikte, aslında geleneksel kurumların tekelindeki siyasetin, memurlar gibi orta sınıfın da katılımına açılması şeklinde bir sonucu yarattığı; pretoryanizmin ilk aşamada, siyaseti, askeri de içeren gevşek yapılı gruplar tarafından yapılan entrikalı ve çatışmalı bir forma büründürdüğü; 1908-1922 seneleri arasında Türkiye’de cereyan edenin, tam da bu olduğu ifade edilir (Huntington, 1968: 209).

Aynı gözlemci, muhtemelen İngilizce konuşulan dünyaya hitap eden yerli kalemlerin aktardığına sadakatle; Cumhuriyeti kuran kadronun, teorik olarak ordu ve siyaset arasındaki ilişki biçimi konusunda düşüncelerinin berrak olduğu, sözgelimi Mustafa Kemal’in genç subaylık yıllarında; İttihat ve Terakki üyesi olduğu hatta Bingazi delegesi olarak katıldığı parti kongresinde; ordunun siyasete karışmaması gerektiğini savunduğu görüşünü aktarıyor. Subayların; siyaset yapmak azminde olmaları durumunda, orduyla ilişkilerini kesmeleri gerektiğini, siyasetle meşgul subayların orduda kalmaları halinde ne güçlü bir ordunun ne de güçlü bir partinin olamayacağını ifade ettiği; hemen orada, subayların siyasi münasebetlere girmelerini yasaklayan bir kanunun çıkarılmasını savunduğu ama teklifinin kabul görmediğini de aktarıyor (Huntington, 1968: 256-257).*

Kuruluş dönemi Türkiye’sinin subaylarını siyasetten uzaklaştırıp; bir müddet de olsa, subay kadrosunda profesyonel davranış ve görünüm geliştirebilmişlerdir, denilmektedir (Huntington, 2007: 134). Bu durum; İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, iktidarın el değiştirmesi söz konusu olduğunda değişti. Artık ordunun tavrı, köylü nüfus tarafından da desteklenen, iş çevrelerinin geniş oranda temsil edildiği yeni iktidara karşıydı. Kemalist dönemin reformlarının henüz bitmediği kanısındaki ordunun endişeleri; yeni iktidarın, tabanın arzuları istikametinde bu reformları gerileteceği yönündeydi (Huntington, 1968: 221).

27 Mayıs’ta Demokrat Parti hükümetinin devrilmesi, geleneksel-muhafazakâr kırsal kitleler tarafından desteklenen siyasilerin, siyasetten tecridi çabasıydı. Türkiye de böylece; siyasetin tepetaklak olduğu diğer ülkeler gibi, tabanın, yani geniş kitlelerin bastırıldığı, alta alındığı toplumlar kategorisine dahil oluyordu (Huntington, 1968: 224). Bu durum, 1961’de yeniden geçilen partili siyaset döneminde de kısmen sürdü. 1961 sonrası çeşitli radikal askeri grupların darbe girişimleri; pek çok kez kâğıt üzerinde, iki kez ise fiilen bastırıldı.

Yeni dönemle birlikte kurulan ve DP’nin devamı olduğu ayan beyan ortada olan Adalet Partisi’nin, 1961’de gösterdiği başarının 1965’te net bir galibiyetle perçinlenmesiyle, belli garantiler eşliğinde; partinin, ordu üst kademesiyle örtülü bir muhabakata varmak zorunda kalmasında iki kesimin de çıkarı vardı (Huntington,

* Bu konuda yerli kalemlerin müracaat ettiği ana kaynak için bkz. Atay, *Çankaya (1881-1938)*, s.59.

1968: 235). Yine de ordunun müdahale refleksi; biçim ve gerekçe değişirse de 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007’de tekrarlandı. 15 Temmuz 2016 ise bambaşka bir bileşim ve gerekçenin ürünüydü.

Siyasal kültürün; tutum, inanç, duygu ve değer yargılarından politikaya ilişkin olanlarının oluşturduğu bir bütün ve bu bütünün aslında geniş oranda bağımlı bir değişken olma özelliği gösterdiği, toplumsal kültürdeki değişmelere paralel olarak dönüşebildiği söylenmelidir. Değiştikçe, bütünü de etkileyen işlevinin de söz konusu olduğu belirtilmelidir (Turan, 1984: 84).

Subayın edindiği siyasal kültürün, ülkenin içinde bulunduğu konjonktürden bağımsız olduğu söylenemez. Yirminci yüzyılın başında Türkiye, yakın komşularının Batı emperyalizminin doğrudan egemenliğine girmiş olmasına karşın, bağımsız bir konumdaydı lakin bağımsızlıkla bağdaşmayan birtakım kısıtlamalara da maruzdu ancak yine de milletlerarası hukuk kriterleri uyarınca, müstakil bir devlet olarak kabul ediliyordu (Huntington, 2015: 62). Cihan harbinin sonunda bu konumunu, tartışmasız olarak kaybetti. 1912-1922 arasındaki sürekli savaş halinin yarattığı travmanın belirleyiciliği; vatan ve beka konusundaki endişeyi sürekli kılmaya yetiyordu (Altay, 1970).

30 Ekim 1918’le 24 Temmuz 1923 arasındaki statüsü belirsizdi. Ülkede resmi anlaşmalara imza atan, başında padişahın bulunduğu bir yönetimle; Anadolu’nun merkezinde toplanmış bir meclis ve onun karizmatik liderinin önderliğinde, iki farklı hükümet söz konusuydu. Her iki hükümet arasındaki ilişkilerin dalgalı bir seyir takip ettiği; bu ilişki biçiminin tasviri ve gelecek kuşaklara nakliyle; özellikle, eğitim yoluyla siyasal toplumsallaşmanın yeni bir siyasal kültür oluşturma işlevini sağladığı biliniyor (Frey, 1965: 29 vd.).

Türkiye süreç içinde, cihan harbi sonrası işgalden kurtulmasıyla başlatılan radikal reformlar sebebiyle; toplumsal anlamda kutuplaşan ve Huntington’un ifadesiyle bu açıdan artık “parçalanmış bir ülkeydi” (2015: 98). Kentlerde yaşayan nüfus sınırlı, zannedildiğinin aksine, güçlerini büyük toprak sahibi olmaktan almayan, yerel iktidar odakları; kendi konumlarına dokunulmamak kaydıyla, merkezdeki askeri ve sivil bürokratların gerçekleştirmek azminde oldukları kültürel reformlara karşı kayıtsızdı (Keyder, 2014: 105 vd.).

Spontane gelişen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası muhalefeti, partiyle zoraki ilgisi kurulan bir etnik isyan gerekçe gösterilerek kapatılmış, kahramanlık noktasındaki şöhretleri tescilli olan yöneticileri, siyasal hayattan tecrit edilmişlerdi (Zürcher, 1992: 119-121). Merkezde yaşayan veya taşradan merkeze devşirilen, sınırlı eğitim kurumlarına girme şansı bulan genç kitle, eğitim yoluyla kazanılacak statü beklentisiyle, yeni rejimin arzuladığı istikamette yetiştiriliyor; rejimin belirlediği geçmiş* ve bu geçmişin haklılığı doğrultusundaki müfredata alternatif anlatının yasaklanmasıyla, tek boyutlu yetiştiriliyordu. Siyasal kültürün içeriğini, yönünü ve

* Erişimi artık çok kolaylaşan şu zaıtlara bkz. Maarif Vekaleti (1932 Temmuz 2-11), *Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar Müzakere Zabıtları*; Türk Tarih kurumu (1937, 1943, 1952), *II, III ve IV Türk Tarih Kongresi*; yine o yıllardaki müfredatın önemli çalışmaları olarak okutulan şu kitapları bkz. Maarif Vekaleti, (1931), *Tarih I: Tarihten Evvelki Zamanlar ve Yeni Zamanlar*; Maarif Vekaleti (1931), *Tarih II: Orta Zamanlar*; Maarif Vekaleti (1931), *Tarih III: Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı Tarihi*; Maarif Vekaleti, (1931), *Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti*; Afet Hanım, Mehmet Tevfik, Samih Rifat, Akçura Yusuf, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemsettin, Vasıf ve Ziya Beyler (1930), *Türk Tarihinin Ana Hatları*.

seyrini belirleyen siyasal toplumsallaşmanın en önemli öznesi konumundaki; askeri ortaokul ve liselerle harp okullarında yetişen kitlenin, Serbest Cumhuriyet Fırkasının (Yetkin, 2004: 289-305) kendini feshe zorlanmasından sonra, gelişen anlatının etkisi altında en fazla kalan kesimi oluşturması kaçınılmazdı.

Otuzlu yılların başlarından itibaren hem sivil hem de askeri okullarda benimsetilmek istenen geçmişle, adeta bu anlatının aksine bir fil veya ileri sürülen görüşe karşı, aksülamel göstermesi muhtemel, üstelik elinde silah da bulunan; politize olduğunda neler yapabileceği, sadece 27 Mayıs ve bir süre öncesinde değil, tek partili yılların İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki döneminde de gözlemlenebilir olan, ordu faktörünü anlamlandırmada önemli olabilir. Dikkat edilirse, sözgelimi 1944'te meydana gelen ve Türk dış politikasına oldukça duyarlı olan, iç düşmanın kim veya kimler olduğuna dair tespitin, o dönemdeki mağdurları; savunmalarında, kendilerine rejim düşmanı yaftası takılamayacağını, bilakis almış oldukları eğitim ve yayın yoluyla yaptıkları propaganda içeriğinin, koşut olduğunu ispatlamakta hiç de güçlük çekmediler (Sançar, 1973: 72-98).

27 Mayısçı Subayların Siyasal Kültür Özellikleri

27 Mayıs'ı gerçekleştiren subay grubunun sadece, 1960 yılı haziran ayının başında kurulan Milli Birlik Komitesi üyelerinden müteşekkil olmadığı; dahası, komite üyesi olmamakla birlikte, komiteye üye olan pek çok isimden daha fazla rolü olan: Talat Aydemir, Sadi Koçaş, Dündar Seyhan gibi isimlerin de içlerinde bulunduğu biliniyor. Yine de başlangıçta 38 üyeden müteşekkil komitenin ve yukarıda isimleri sayılan komite haricindeki birkaç isim özelinde, 27 Mayısçı subayların edindikleri siyasal kültür özellikleri üzerinde durulmak suretiyle, darbeci eğilimi besleyen siyasal kültür hakkında çözümlenmeler yapılabilir. Doğum yeri ve tarihiyle, harp okulundan mezuniyet tarihleri, kurmay eğitimi alıp almadıklarının da gösterildiği belli başlı 27 Mayısçı subaylar (Sağiroğlu vd. 1961: 1-82) şunlardır:

1. Cemal Gürsel/Erzurum/1895/1914-1923* / Karacı Kurmay Subay
2. Fahri Özdilek/Bursa/1898/1916-1927** / Karacı Kurmay Subay
3. Cemal Madanoğlu/Eşme/1907/1926/ Karacı Kurmay Subay
4. İrfan Baştuğ/Van/1908/1927/ Karacı Kurmay Subay
5. Sıtkı Ulay/İstanbul/1907/1927/ Karacı Kurmay Subay
6. Osman Köksal/Selanik/1916/1938/ Karacı Kurmay Subay
7. Fikret Kuytak/Ankara/1915/1936/ Karacı Kurmay Subay
8. Muzaffer Yurdakuler/İstanbul/1915/1936// Karacı Kurmay Subay
9. Sami Küçük/Drama/1916/1938/ Karacı Kurmay Subay
10. Kadri Kaplan/İstanbul/1921/1942/Karacı Kurmay Subay
11. Vehbi Ersü/Erzincan/1918/1939/ Karacı Süvari Kurmay Subay
12. Refet Aksoyoğlu/Kütahya/1920/1940/ Karacı Kurmay Subay
13. Mehmet Özgüneş/Kayseri/1921/1942/ Karacı Kurmay Subay
14. Selahattin Özgür/İstanbul/1925/1946/Denizci Kurmay Subay
15. Ekrem Acuner/Sivas/1916/1937/Karacı Kurmay Subay
16. Kâmil Karavelioğlu/Akseki/1927/1948/ Karacı Kurmay Subay
17. M. Şükran Özkaya/Antalya/1925/1946/ Karacı Kurmay Subay

* Birinci Dünya Savaşına katılma mecburiyetiyle harbiyeye gitmeden mülazım (teğmen) rütbesiyle kıtaya sevk; sonrasında harbiyeyi ikmal. İlk tarih rütbe takma, ikincisiyse harbiye eğitimini ikmal tarihini göstermektedir.

** Birinci Dünya Savaşına katılma mecburiyetiyle harbiyeye gitmeden mülazım (teğmen) rütbesiyle kıtaya sevk; sonrasında harbiyeyi ikmal. İlk tarih rütbe takma, ikincisiyse harbiye eğitimini ikmal tarihini göstermektedir.

18. Mucip Ataklı/Erzurum/1919/1940/Havacı Pilot Kurmay Subay
19. Haydar Tunçkanat/Bandırma/1921/1942/ Havacı Pilot Kurmay Subay
20. Emanullah Çelebi/Yalova/1925/1946/Havacı Pilot Kurmay Subay
21. Suphi Karaman/Bayburt/1922/1943/ Karacı Kurmay Subay
22. Suphi Gürsoytrak/Alaşehir/1925/1946/Kara Pilot Kurmay Subay
23. Sezai O'kan/Bursa/1917/1938/ Karacı Kurmay Subay
24. Ahmet Yıldız/Sürmene/1921/1942/ Karacı Kurmay Subay
25. Alparslan Türkeş/Lefkoşe/1917/1938/Karacı Kurmay Subay
26. Orhan Kabibay/Üsküdar/1918/1940/ Karacı Kurmay Subay
27. Orhan Erkanlı/Kırşehir/1924/1945/ Karacı Kurmay Subay
28. Rıfat Baykal/İzmir/1925/1946/Piyade Sınıfı Subayı
29. Dündar Taşer/Gaziantep/1925/1946/Tankçı Sınıf Subayı
30. Fazıl Akkoyunlu/Yozgat/1911/1931/ Tankçı Sınıf Subayı
31. İrfan Solmazer/Gönen/1925/Harbiyeli değil/ Karacı Personel Subayı
32. Ahmet Er/Akhisar/1927/1948/Jandarma Sınıf Subayı
33. Muzaffer Özdağ/Pınarbaşı/1933/1954/ Karacı Kurmay Subay
34. Muzaffer Karan/İstanbul/1917/1938/ Tankçı Sınıf Subayı
35. Numan Esin/Biga/1929/1950/ Karacı Kurmay Subay
36. Şefik Soyuyüce/Sivas/1924/1945/ Karacı Kurmay Subay
37. Mustafa Kaplan/Drama/1923/1944/ Karacı Kurmay Subay
38. Münir Köseoğlu/Sapanca/1922/1943/Denizci Kurmay Subay
39. Dündar Seyhan/Üsküdar/1917/1938/ Karacı Kurmay Subay
40. Sadi Koçaş/Ermenek/1919/1940/ Karacı Kurmay Subay
41. Talat Aydemir/Söğüt/1917/1939/ Karacı Kurmay Subay
42. Emin Aytekin/? /? /? / Karacı Kurmay Subay*
43. Faruk Güventürk/Niğde/1912/1933/ Karacı Kurmay Subay
44. Tarık Güryay/Harpur/1914/1936/Topçu Sınıf Subayı
45. Adnan Çelikoğlu/Seferihisar/1919/2002/ Karacı Kurmay Subay

İsimleri sıralanan ve 27 Mayıs'ta çok önemli dahli olsun olmasın; MBK üyesi olan 38 isimden 15'i anılarını kaleme almışlardır.** MBK üyesi olmayıp da 27 Mayıs'a, MBK üyesi olan pek çok isimden daha fazla iştirak eden, listedeki 8 isim de anı kaleme alanlardandır.*** İsimlerden bir kısmıysa, hatırat kaleme almamakla birlikte, kendileriyle yapılan röportajlar vasıtasıyla, edindikleri siyasal kültür hakkında bilgi vermektedirler. Darbeci eğilimin siyasal kültür boyutunun, 27 Mayısçılar özelindeki mahiyeti bu noktada, 1) Kendilerini yaşadıkları siyasal sisteme mensup diğer bireylerle, eşit yurttaşlar olarak aynı siyasal topluluğun üyesi olarak görüp görmedikleri; 2) Alınan siyasal kararlardan günlük yaşamlarının doğrudan etkilendiğinin bilincinde olup olmadıkları; 3) Din ve siyasetin toplumsal hayatın ayrı ve özerk alanı olup olmadığı hususundaki görüşleri eşliğinde çözümlenmeye çalışılacaktır.

* Mehmet Emin Aytekin'e dair biyografik tek bilgi, CHP eski milletvekili ve İstanbul Üniversitesi'nin 28 Şubat süreci esnasındaki rektör yardımcısı Prof. Nur Sert'er'in babası ve emekli bir kurmay albay olmasıdır, Aytekin; doğum yeri, doğum tarihi ve askeri kariyeri hakkında anılarında da bilgi vermiyor.

** (Er, 2008; Erkanlı, 1972 ve 1987; Esin, 2005; Karaman, 2000; Karavelioğlu, 2007; Köksal, 1987; Küçük, 2008; Madanoğlu, 1982; Özkaya, 2005; Taşer, 1973; Tunçkanat, 1996; Türkeş, 1994 ve 1996; Ulay, 1968 ve 1996; Yıldız, 2002; Kaplan, 2019)

*** (Seyhan, 1966; Koçaş, 1977a, 1977b, 1977c, 1977d; Aydemir, 1966 ve 2010; Aytekin, 1967; Çelikoğlu, 2017; Güryay, 1971).

Mesleki İşlevsellikleri Bakımından Toplumsal Konum Algıları

Subaylık mesleği gerçekten son derece meşakkatlidir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında kapatılan askeri liselerdeki 4 yıllık eğitime ilaveten; 1974'e kadar 2, bu tarihten itibaren 4 yıllık harp okulu, ardından sınıfına göre 1 yıllık sınıf okulu, çeşitli kurslar, kazanıldığı takdirde harp akademisi; sicile ve başarıya göre milli güvenlik ve silahlı kuvvetler akademisi gibi eğitimler; arada, kıta ve karargâh hizmetleri (Yirmibeşoğlu, 1999: 63-64). Kurmay eğitimine rağmen belki de terfi edilemeyen generallik, terfi edildiği takdirde; tuğ, tüm, kor ve orgeneralliğe terfi heyecanı. Bütün bu aşamalar esnasında; tayinler, görevler, hayati riskler, ailevi vazifeleri ihmale kadar varan mesleki yükümlülükler. Dahası, belli bir döneme kadar askeri lise; öncesi askeri ortaokullar da ilave edildiğinde, 11 ila 12 yaşlarında girilen bir ocak, ellili yaşların başıyla altmışlı yaşların ortalarına kadar sürmesi muhtemel bir kariyer (Birand, 1989: 19-330).

Subay anıları takip edildiğinde; mesleği tercihte, ekonomik sebeplerin önde geldiği görülmektedir. Askeri eğitimin; parasız, mesleki güvence veriyor oluşu, toplumsal kültürün; askerliği en saygın mesleklerin belki de en başında kodlaması, ilave prestij sebepleri olarak sayılabilir. Bütün bu özendirici nedenlere rağmen, yine de mesleği tercihteki birinci neden; eğitim vasıtasıyla statü kazanma imkanına en elverişli yollardan biri olmasıdır (Yamak, 2009: 35 vd.). Eğitim müfredatının içeriği; mesleki ağırlıklı olmakla beraber, toplum bilimlerine ilişkin dersler de alınmakta ancak bu derslerin içeriği, özellikle sivil üniversitelerde olduğu gibi farklı dünya görüşlerini öğrenip karşılaştırma yapma ve sonucunda bir dünya görüşünü benimseme biçiminde tezahür edememektedir (Avcı, 1963: 36 vd.). Aslında sivil üniversitelerdeki müfredat da böylesi bir imkânı sunmamakla beraber, sivil öğrencinin avantajı: kampüs dışı olanakları kullanma noktasında, bir Harbiyeli gibi sıkı kontrol edilebilir ortamların dışında bulunabilme almaşığına sahip olabilmesidir. Yoksa, Türk üniversite sisteminin de isimlendirmeye ne kadar itiraz edilirse edilsin; dönemsel olarak sıkı veya gevşek olsun, resmî ideolojiden özerk olduğu tabii ki söylenemez.

“Üstün emrine itaat, astın hukukuna riayet” şeklindeki disipline tabi bir askeri öğrencinin, intisap edeceği profesyonel mesleğine intibakı, başka türlü zaten sağlanamazdı. Burada elbette ki askeri öğrenci yetiştirirken, mesleğin ontolojisi gereği, sivil yaşamdaki çokselli, diyaloga açık bir ortamın gerekliliği savunulamaz, lakin sorun; böylesi bir mesleği icra edenlerin, hayatın olağan akışında, kendilerini soyutlayamayacakları siyasal yaşama dahil olurken, mesleki anlamda alışkın oldukları: “Vaziyetten vazife çıkarma” şeklindeki örtülü mesuliyeti icra safhasında takınmaları muhtemel ve çoğu kez takındıkları tavra ilişkin üsluptur (Doğan, 1985: 301-302).^{*} Harbe hazır, vatani savunmak ve bu uğurda can vermenin borç olduğu bilinciyle yetişen subay; böylesi emre amade duruş için öncelikle özgüvenle yüklü, kendine güvenen, üstünlüğünü her şeyden önce diğer mesleklere nazaran can verme yükümlülüğü taşıyan yegâne meslek olduğu bilincinden alır (Yıldız, 2001: 12-14). Mecburi askerliğin olduğu ülkede, her meslekten hemen herkesin; hayatının kısa da olsa bir döneminde, karşısında esas duruşta beklediği subayın, özgüveni üst seviyededir.

^{*} Büyük Türkiye Partisi kurucu genel başkanlığı yapan Ali Fethi Esener'in emekli bir ordu komutanı, partiye davet edilen Emin Alpkaya'nın ise emekli bir kuvvet komutanı olması; Esener'in genel başkanlığını, buna rağmen kabul eden Alpkaya'nın bunu bir fedakârlık olarak takdimi, anlamlı bir örnek olarak gösterilebilir.

Etrafı düşman uluslarla çevrili bir yurttta, temel önceliğin güvenlik olduğu yönündeki kolektif bilincin en yoğun olduğu bir meslek grubu olarak; subayların, vazifelerini ifada bekledikleri saygı ve mesleklerine ihtimamda sezecekleri bir ihmalin, muhalefete geçmeleri yönünde subjektif bir gerekçe teşkil edeceği; ülkenin âli menfaatlerine aykırı tasavvur ettikleri hükümet uygulamalarıyla, beka kaygısının, subay nazarında sivil yönetimin “dahili bedhaha”^{*} tekamülüyle birleştiğinde, potansiyel olarak var olan müdahale aksülameline dönüşmesi; 27 Mayısçı subayın evrimindeki önemli aşamalardan biridir (Kaplan, 2019: 143 vd.).

27 Mayısçı subaylar, yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi ekseriyetle; genç sayılabilecek yaşlardaydılar. Yeni kurulan bir cumhuriyetin çektiği sıkıntıları yaşarken, geçici de olsa diğer toplumsal kesimlere kıyasla; bir parça rahat sayılabilecek konumdaydılar. Özellikle İkinci Dünya Savaşının şartları içinde katlanılan fedakarlıklar karşısında, hükümetin gözettiği memur kitlesine yönelik nispi kayırmadan da bir ölçüde pay almaktaydılar (Küçük, 2008: 40-42). Yine de tek partili idarenin ülkeyi beklenen seviyeye getiremediğinin bilincine; ordu, süren savaş ortamının teyakkuz gücü olarak kalsa da farkına varmaya başlamış; savunma teçhizatı bir tarafta, lojistik açıdan da olası bir harbe iştirakte, mağlup bir ordu mevkiine sürüklenmenin an meselesi olduğunun şuurundaydılar (Seyhan, 1966: 7-19).

Savaş sonunda alternatif bir kadronun iktidara gelmesinin önünü açan kararın, 1946 seçimlerinde gözleendiği gibi bir kadro değişimine mâni olan siyasi hileleri gözlemlemiş; gelecekteki tekrar edecek, muhtemel seçim hilesine karşı cuntalar kurmaya, daha 1950 öncesinde girişmiş bulunuluyordu (Kaplan, 1999: 98). Söz konusu hazırlıklarla birlikte, toplumsal tabanın olası bir tepkiselliğinin önleyiciliğiyle gerçekleşen iktidar değişimi sonrasında, ordunun beklentilerinin müspet karşılandığı ve taleplerin takibinin de bizzat; adı geçen oluşumlarda rol oynamış, kabineye alınan iki eski asker şahsın mihmandarlığında gerçekleştirileceği mesajı alınmıştı (Esin, 2005: 131-132).

Yeni dönemde inisiyatifin sivil kökenli hükümet erkânına geçmesiyle birlikte ordu mensupları; Atatürk, İnönü ve Çakmak triumvirasından müteşekkil asker kökenli liderlikten kaynaklanan moral üstünlüğü kaybetmeye başladıklarını hissettiler. Bu üç isim etrafındaki efsanevi anlatıyla yetişen nesil; geniş kitlenin, müntehib-i evvelden seçmene evrilen aşamadaki popülizmin nesnesi olduğu, özellikle seçimleri yeniden kazanma azmindeki iktidarın en çok kollanması gereken çoğunluk olarak gördüğü kırsal ağırlıklı kesimin taleplerine daha duyarlı oluşu karşısında, ihmal edilmişlik duygusuna yeniden kapıldı (Çelikoğlu, 2017: 70-71). Eski saygınlıkları yitirilirken, maaşları eriyor; bodrum katına zor yeten kiralık evlerde oturuyor, bu sebeple, düşen yaşam standartları, yuva kurmalarını güçleştiriyordu. Eğlence yerlerinde ısmarlayabildikleri yegâne meşrubat olan gazoz; mesleki isimlerinin eşanlamlısı olarak kendilerine, gazozcu yaftasının takılmasına neden olmuştu (Batur, 1985: 70).

Alınan Siyasal Kararlar Karşısında Hissettikleri Edilgenlik

“On yurtttaştan dokuzu benden nefret mi ediyorlar? Ne önemi var; eğer tek silahlı olan içlerinde, onuncusu ise” (Duverger, 1965: 5). Cromwell’in tespitiyle, siyasal

^{*} Atatürk’ün gençliğe hitabesinin en can alıcı tanımlarından biridir ve iç cephedeki tahkimatı zayıflatan; iç mihrak, iç düşman, anlamlarına gelir.

iktidar nazarında, muhtemel muhalefetinden çekinilmesi ve dikkate alınması gerekenin hangi kesim olması yönündeki bu sözler, askeri müdahalelere sıkça muhatap olan; sivil siyasetin cari olduğu ülkelerde, silahlı kuvvetlerin görüşü dikkate alınsa da alınmasa da var olan düzenin, demokratik olduğunun söylenemeyeceği ortadadır (Erkanlı, 1973: 373-388).

Siyasal kültür unsurlarının pek çoğunun; birkaç nesli aşan boyut taşıdığı, siyasal davranışlara yön veren siyasal toplumsallaşma sürecinin, tarihsel bir mirasla içkin olduğu elbette ihmal edilemez. Siyasal bunalım dönemlerinin başlıca sebepleri sıralanırken; “kâht-ı rical’i” yani, devlet adamı kıtlığını ilk mesele olarak teşhis eden bir siyasi gelenek; aslında, siyasal katılma olgusunun ne kadar dar bir kesimin inhisarında olduğu gerçeğini de ifade ediyor (Kuneralp, 1999). Modern demokrasi-nin beşiği sayılan coğrafyadaki siyasi gelişmelerin sui generis özelliklerinin mevcut olmayışı, söz konusu coğrafyada bile anti demokratik siyasal oluşum ve sistemlerin çok değil, daha kuruluş aşamasındaki Türkiye’ye ilham olacak kadar eşzamanlı oluşu verili iken (Atalay, 2022: 111-134), kurumsal olarak etkin bir müessesenin, sistemdeki başat konumunu yitirme tehlikesi olarak yorumlayacağı gelişmelere karşı tepkisinin de sert olacağı öngörülebilir.

Tek parti, tek adam ve tek öğreti şeklindeki bir modellemenin mutlak olamayacağı; birçok somut durumu ortaya koyan sayısız olgunun gözlemlenebileceği, 1925-1944 dönemi Türkiye’inde ordu; Mareşal Fevzi Çakmak’ta temsil edilen bir belirleyiciliğe sahipti. Yurdun dört bir tarafında vazife gören, uzatmalı çavuşundan ordu kumandanına kadar ümeranın fikir ve deneyimleriyle temerküz eden belirleyici kanaat; devlet politikası açısından siyasa geliştirmenin askeri bürokratik kamuoyu hükmündeydi (Şen, 1996).

Dağılan bir imparatorluğun bakiye topraklarında kurulmasına rağmen, etnik ve dini türdeşliği kuşkulu bir bileşim olan yeni devletin, atacağı her hamlenin bir güvenlik boyutu da taşıdığı inkâr edilemezdi. İsabeti tartışılır olsa da döşenecek demir ve karayolu güzergahı, inşa edilecek havaalanı, liman ve sanayi teşekkülünün yer seçiminde bile mutlaka ordunun görüşüne başvurulurdu (Madanoğlu, 2019: 103). Sadece böylesi iktisadi etkisi olan kararlarda değil; sözgelimi, rejimin kimi zaman sertleşmesinde, kendini ilerici olarak tavsif eden kesim nazarında, karizmatik kişiliği ve güçlü tek adamlığına rağmen, Mareşal’e direnemeyen bir Atatürk imgesi hep vardı (Mehmed Kemal, 1985: 70-71).

Atatürk sonrasında İnönü bile; Mareşal’i, ancak yeni bir dünya düzeni kurulma arifesinde; dönemin askeri eliti nezdinde, Türk ordusunun demode teçhizatıyla savaşamayacağı, bu ihmal edilmişlikte baş sorumlunun Mareşal olduğu hissiyatının derinden duyulduğu bir evrede, emekliye sevk etmek suretiyle tasfiye edebilmiştir (Külçe, 1953: 63 vd.). Mareşal’in kişiliğinde, aslında tepkinin adresi, ordunun ana gövdesindeki genç subay inisiyatifinde, yaşlı ve üst rütbeli askeri ricale yöneliktir. Ordunun nabzını her daim tutmakta mahir olan İnönü, daha askeri ortaokul sıralarından başlayan ve Atatürk’ün en yakın silah arkadaşlığına dayanan şöhretiyle; tarihsel kişiliği ve kahramanlığına dair, Türk subayına benimsetilen imajıyla; 14’lerin bir kısmıyla Aydemir Çevresi istisna, hatadan muaf ve münezzehtir sayılmıştır (Aydemir, 2010: 128-129).

Fahri Belen’in ilk (Arar, 1968: 533), Seyfi Kurtbek’in ikinci (Arar, 1968: 534) Menderes Kabinelerine girmeleri ve bir müddet sonra ayrılmaları; her iki ismin de İnönü otokrasisine karşı, ordu içinde teşekkül etmiş komite üyesi ve Demokrat

Parti'ye yönelik ordu desteğinin temayüz etmiş yüzü olmaları, DP ile Ordu arasındaki yakınlığın sonu gibi gözükmektedir. 27 Mayıs sonrasında, darbeye gerekçe olarak gösterilen hiçbir olumsuz durumun gözlenmediği 1954 sonrasında kayıtlara geçen (Seyhan, 1966: 42), ilk komitenin varlığı dikkate alındığında; aslında, var olanın tespiti çok da zor değildir. Dar bir zümrenin tekelinde olan etkin siyasal katılma davranışı gösterme kudreti; bu kez, bu potansiyele sahip olan, üs-telik örgütlü bir yapı tarafından, yurt savunması amacına yönelik tahsis edilmiş ateşli teçhizatın yarattığı korku vasıtasıyla, suistimal edilmiş gibi durmaktadır. Diğer taraftan, iktidar mücadelesinde maddi vasıtaya sahip olan ordunun bir ke-simi; bir müddet sonra, olası iktidar koalisyonunun en büyük ortağı tarafından araçsallaştırılabilmıştır.

Kimi kritik ve bir parça da olsa askeri mesele ve konularda artık eski düzene ilişkin usul ve esasların yürürlükten kalkmaya başlaması; üstelik özlük haklarına ilişkin tepki çeken kimi düzenlemeler, 27 Mayıs öncesinde; sabit gelirli hemen her kesimi iktidara tepki verir konuma itmişti. Rütbeler yükseldikçe atamaların daha çok si-yasi inisiyatifin eline geçmesi sebebiyle; politikacılarla olan ilişkilerin üst rütbeli generaller tarafından tavizkârca yürütüldüğü hissiyatıyla, özellikle Şura'ya girecek üst rütbelilerin astlarına karşı duyarsızlaşması, gövdedeki tepkileri otonom örgüt-ler vasıtasıyla ifade edilir kılmaya başlamıştı (Karavelioğlu, 2007: 67 vd.). Buradaki kritik faktör, Finer'in deyimiyle; orduyla rekabet edebilecek düzeyde örgütlülük ve mensubiyet şuurundan yoksun, alternatif kurumsal örgüsü zayıf bir toplum olarak Türkiye'de, askeri bir müdahaleye dirençli bir sivil toplum bilincinin zayıf olması, müdahaleyi kolaylaştıran başlıca etkendi (1969: 89).

Din ve Siyaset İlişkisine Bakışları

27 Mayısçı subayların; din, dünya, siyaset ilişkisine dair düşünceleri, hilafetin kal-dırılması sonrasında tatbik edilen ve bir kesim tarafından laikliğin militan yorumu şeklinde kavramlaştırılan, sınırlarını devletin çizdiği ve temel amacı milleti, devleti dinç ve diri tutmaya hizmet olan bir din etrafındaydı. Bu nedenle; Haziran 1950'de CHP'nin de desteğiyle, ezanın yeniden özgün dilinde okunmasını suç olmaktan çıkararak düzenlemeyi (Sunay, 2023: 121), laiklikten ve inkılaplardan sapma, bir tür karşı devrim olarak değerlendirdiler (Tunçkanat, 1996: 32 vd.; Özkaya, 2005: 31).

Yassıada duruşmaları esnasında tüm bu yapılanlar, savcılık iddianamesinin okun-ması ve sonrasında müdafaalarda gündeme getirildi. Sanık sandalyesinde DP ol-duğu için, 14 Mayıs 1950 seçimleri öncesindeki son CHP hükümetini kuran Şem-settin Günaltay döneminde; yeniden açılan imam-hatip okulları, seçmeli de olsa müfredata din derslerinin konulması, öğrenci bulunmadığı gerekçesiyle kapatılan yüksek İslam enstitüsünün yeniden açılması gündeme getirilmedi (Jäschke, 1972: 98-105).

Dinin araçsallaştırılması tatbikatının, en militan laik uygulamalar esnasında bile yapıldığı ancak niyetin, ülkeyi bir din devletine dönüştürmekten ziyade, vatandaş kütlesini makbul vatandaşa (Üstel, 2008) dönüştürme istikametinde dinden yarar-lanmak olduğu biliniyor. Burada din istismarı noktasında, devrik iktidarın haddi aşığı suçlaması yapılmakta; belli simge şahsiyet ve örgütlü dini grupların desteği-nin, memleketin âli menfaatleri pahasına verilen tavizlerle Atatürk çizgisinden sa-pıldığı iddia edilmekteydi.

Devrik iktidarın, devrilmeye ne kadar müstahak olduğuna yönelik yapılan ikna turları; özellikle 1958’de meydana gelen ve darbe hazırlığındaki 9 subayın tutuklanıp beraatleriyle birlikte hız kazandı. Ticani saldırıları gündeme getirilirken adı geçen örgütlenmenin liderinin 14 Mayıs seçimlerinde CHP’nin Ankara milletvekili adayı (Arcayürek, 215-216), ezanın Türkçe dışında dillerde okunması yasağı kaldırılırken yine CHP’nin de desteğinin söz konusu olduğu gibi hususlar elbette dik-kate alınmadı.

Ordu nezdinde; Celal Bayar gibi bir ismin, laiklik konusundaki hassasiyeti ve bireysel yaşamında bu konuda gösterdiği titizlik biliniyordu. Bu sayılanlara rağmen, 27 Mayısçı subayların aklında; 28 Şubat’taki haleflerinde olduğu ölçüde, din devleti kurmaya çalışan ve bu nedenle iktidardan el çektirilen bir partiye karşı, mukavemet motivasyonu bulunmuyordu. Sonuçta, din işi ayrı; devlet işi ayrı olmalıdır şeklindeki söylem, her iki kurum bir şekilde ilişki kuracaklarsa bunun, devletin dinden yararlanması biçiminde olması gerektiği şeklindeydi.

Sonuç

27 Mayıs darbesini gerçekleştiren subay grubunun ana nüvesini oluşturan kitlenin; ekseriyetle, ilk öğrenimlerini erken cumhuriyet döneminde yaptıkları, bir kısmının askeri ortaokul da dahil, lise ve yükseköğrenimlerinin tamamını askeri okullarda tamamladıkları, MBK üyesi olan 38 isimden sadece beşinin general rütbesini haiz, bunlardan birinin de henüz komitenin üçüncü ayındaki vefatıyla bu sayının dörde düştüğü de biliniyor. Komitenin en yaşlı üyesinin 65 (Cemal Gürsel); en genç üyesininse (Muzaffer Özdağ) 27 yaşında olduğu, komite toplantılarındaki en sert tartışmanın da bu genç üyeye, komitedeki en yaşlı üçüncü üye olan ve o tarihte 53 yaşındaki Cemal Madanoğlu arasında yaşandığı, genç üyenin tartışma bir tarafa, korgeneral rütbesini taşıyan Madanoğlu’nu azarladığı da vakidir.

13 Kasım 1960’ta gerçekleşen komite içi tasfiyenin, tasfiye edilenlerin; dönemin kamuoyu tarafından radikaller şeklinde isimlendirilerek, askeri rejimi uzun süre devam ettirmek isteyen oligarşik eğilimler içinde olduğu da ifade edilmektedir. Dikkat edildiği takdirde, 38 kişilik komitede, kurmay olmayan 6 üyenin de bu tasfiye edilenler arasında bulunduğu görülmektedir. En az bir seçim devresi olan 4 yıl iktidarda kalıp, kalıcı reformları; asla gerçekleştirmeye cesaret edemeyecek olan siyasetçilere bırakmama azminde olduklarını ifade eden 14’lerin böylesi eğilimler içinde olmaları, kendilerine radikal yaftası takılmasına neden olabilmıştır. MBK’nin üye bileşiminde sadece bu 14 kişinin değil, ilave epey ismin daha bu eğilimle mücehhez olduğu ancak azınlığın çoğunluğu tasfiye ettiği şeklinde bir görüntünün verilmemesi kaygısının, sayıyı bu sınırdaki tuttuğu da ifade edilmektedir. Kalanların sürdürdüğü MBK üyeliğinin anayasal rejimin yeniden tesisi sonrasında bu kez; bir isim haricinde, tabii senatör unvanıyla parlamenterliğe dönüşmesi, bir tür çıkış garantisi olarak değerlendirilebilir.

Yapılan hareketin gerekçelendirilmesiyle kazanımları karşılaştırıldığında; 27 Mayısçı subayların, çok partili siyasal yaşama geçilmesiyle birlikte yitirilen mesleki işlevsellikleriyle içkin toplumsal konumlarını yeniden kazandıkları görülmektedir. Şikâyet ettikleri, gelir paylaşımındaki mevkilerinde iyileşmenin temin edildiği; maaş, barınma ve saygınlık gibi, yitirdiklerine inandıkları değerlerin iadesini sağladıkları görülmektedir (Köktürk, 2021: 15-29). Ordu Yardımlaşma Kurumu başta olmak üzere, lojman gibi sürekli müşteki oldukları mesleki problemlerinin; büyük

oranda, 27 Mayıs sonrasında çözüme kavuştuğu görülmektedir.

Siyasal zemindeki fiili ağırlıklarına yönelik ihlalin engellenmesi mekanizması olarak; anayasal bir kurum düzeyinde tesis edilen, Milli Güvenlik Kurulu'nun siyasi iktidar tarafından alınan kararlar karşısında en üst seviyede inisiyatif sahibi olması da yine 27 Mayıs ertesinde ihdas edilen anayasayla sağlanmıştır. Böylece gelecekte, özellikle anayasa mahkemesi vasıtasıyla; laikliğin korunması gayesi namına, devletin temellerini dinden mülhem esaslarla belirlemeyi hedefleyecek akımların en örgütlü ifadesi olan, siyasi partilerin kontrolü de sağlanmış oluyordu.

27 Mayısçı subayların yukarıda isimleri listelenen 44 isminden Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı seçildiği; seçim sürecinin Ali Fuat Başgil gibi bir ismin ölüm tehdidiyle bertarafından sonra gerçekleştiği; Cemal Madanoğlu'nun, yapılan işin kutusiyetiyle bağdaştıramadığı temelli senatörlük rüşvetini kabul etmediği; Fikret Kuytak'ın senatörlüğünün altıncı ayında vefat ettiği söz konusudur. Tabii senatörlerden Osman Köksal ve Sıtkı Ulay'ın; atanmışlığı sindiremeyerek istifa edip, seçilerek milletvekili oldukları; kalan 18 üyenin 12 Eylül 1980'e kadar, Milli Birlik Grubu olarak senatoda yer aldıkları da biliniyor.

14'lerden Türkeş ve Kabibay'ın liderlik konusunda anlaşamamaları dağıldıkları; Türkeş'in önce Cumhuriyetçi Köylü Millet sonra adı geçen partiyi Milliyetçi Hareket Partisi'ne dönüştürerek politikaya atıldığı; Er, Baykal, Taşer, Esin ve Özdağ'ın kendisiyle birlikte hareket ettikleri; Kabibay, Erkanlı ve Solmazer'in CHP'den milletvekili seçildikleri, sonrasında partiden kopan sağ kanatla hareket ederek ayrıldıkları da bilinmektedir. Karan'ın ise Türkiye İşçi Partisi listesinden 1965'te milletvekili seçildiği ve sonrasında ayrıldığı; Aydemir, Seyhan ve beraberindeki albaylar cuntası olarak bilinen grubun iki kez darbe girişiminde bulunduğu ve Aydemir'in ikinci başarısızlığı sonrasında idam edildiği; Güryay'ın, Yassıada Kumandanlığı şöhreti bitince, ömür boyu bir köşede kaldığı; Koçuş'ın ise isminden, 12 Mart dönemindeki Erim kabinesindeki başbakan yardımcısı olarak söz ettirdiği takip edilmektedir.

27 Mayısçıların farklı yönlere savrulmaları, aksiyonda bir olma konusunda mahir ancak iktidarı elde ettikten sonra yapacakları konusunda; tedirgin, donanımsız, savruk ve çelişkili olduklarını göstermektedir. Çoğunun 12 Eylül darbesine kadar bir şekilde isimlerinden söz ettirdikleri; Madanoğlu, Esin, Ataklı, Acuner gibi bir kısmının 12 Mart Cuntalarında yönetici veya iltisaklı oldukları; Soyuyüce ve Esin gibi ikisinin de mahir birer iş adamlarına dönüşmeleri de ilginçtir. 27 Mayısçıların edindikleri siyasal kültürün, bu savrulmalarda ne düzeyde belirleyici özelliği olduğu, 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat ve sonrası ekseninde karşılaştırmalı olarak bir kez daha yapılmalıdır.

Kaynakça

- Alkan, R. (2022). *Türk ordusunda son alman general: Hilmar Von Mittelberger*. Timaş.
- Almond, G. A. & Verba, S. (1989). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Sage Publications.
- Altay, F. (1970). 10 yıl savaş ve sonrası (1912-1922). İnsel.
- Arar, İ. (1968). Hükümet programları 1920-1965. Burçak.

- Arcayürek, C. (1985). *Demokrasinin ilk yılları 1947-1951*. Bilgi.
- Atalay, O. (2022). *Türk'e tapmak*. İletişim.
- Avcı, A. (1963). *Türkiye'de askeri yüksek okullar tarihçesi*. Genelkurmay Basımevi.
- Aydemir, T. (2010). *Hatıratım*. YKY.
- Aytekin, E. (1967). *İhtilâl çıkmazı*. Dünya.
- Batur, M. (1985). *Anılar ve görüşler*. Milliyet.
- Besalel, Y. (2000). *Yahudi tarihi*. Üniversal.
- Birand, M. A. (1989). *Emret komutanım*. Milliyet.
- Bozdemir, M. (1982). *Türk ordusunun tarihsel kaynakları*. AÜSBF.
- Çam, E. (1977). *Siyaset bilimi*. Der.
- Çelikoğlu, A. (2017). *Bir darbeci subayın anıları*. YKY.
- Daver, B. (1993). *Siyaset bilimine giriş*. Siyasal.
- Doğan, Y. (1985). *Dar sokakta siyaset*. Tekin.
- Duverger, M. (1965). *Diktatörlük üstüne*. B. Tanör (Çev.). Dönem.
- Duverger, M. (1974). *Siyasi partiler*. E. Özbudun (Çev.). Bilgi.
- Er, A. (2007). *Hatıralarım ve hayatım*. Pamuk.
- Erkanlı, O. (1973). *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*. Baha.
- Erkanlı, O. (1987). *Askeri demokrasi*. Güneş.
- Esengin, K. (1978). *27 Mayıs ve ordudaki kıyımlar*. Su.
- Esin, N. (2005). *Devrim ve demokrasi*. Doğan.
- Finer, S. E. (1969). *The man on horseback: The role of the military in politics*. Alden & Mowbray Ltd at the Alden Press.
- Frey, F. W. (1965). *The Turkish political elite*. The M. I. T. Press.
- Güryay, T. (1971). *Bir iktidar yargılanıyor*. Cem.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve kültür*. Remzi.
- Handcock, M. D. (2003). *Politics in Europe*. Chatham House Publishers.
- Harrison, L. E. (2000). İçinde Promoting progressive cultural change. L. E. Harrison & S. P. Huntington (Der.), *Cultural matters: How values shape human progress* (ss. 296-307). Basic Books Group.
- Huntington, S. P. (1968). *Political order in changing societies*. Yale University Press.
- Huntington, S. P. (2007). *Asker ve devlet*. K. U. Kızılaslan (Çev.). Salyangoz.
- Huntington, S. P. (2015). *Medeniyetler çatışması*. M. Turhan ve Y. Z. Cem Soydemir (Çev.). Okuyan Us.
- Huntington, S. P. ve Domínguez, J. I. (1975). *Siyasal gelişme*. E. Özbudun (Çev.). Siyasi İlimler Derneği.
- İmer, K. (1990). *Dil ve toplum*. Gündoğan Yayınları.
- Jäschke, G. (1972). *Yeni Türkiye'de İslâmlık*. H. Örs (Çev.). Bilgi.
- Johnson, P. (2001). *Yahudi tarihi*. F. Orman (Çev.). Pozitif
- Kapani, M. (1992). *Politika bilimine giriş*. Bilgi.
- Kaplan, İ. (1989). *Türkiye'de milli eğitim ideolojisi*. İletişim.
- Kaplan, M. (2019). *Devrim anıları*. Scala.
- Karaman, S. (2000). *Ulusal devlet ulusal ordu*. İşçi Partisi.
- Karavelioğlu, K. (2007). *Bir devrim iki darbe*. Gürer.
- Keyder, Ç. (2014). *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. S. Tekay (Çev.). İletişim.

- Kışlalı, A. T. (1992). *Siyaset bilimi*. İmge Kitabevi.
- Koçaş, S. (1977a). *Atatürk'ten 12 Mart'a: Atatürk'ten 27 Mayıs'a*, (Anılar 1. Cilt). Tomurcuk.
- Koçaş, S. (1977b). *Atatürk'ten 12 Mart'a: 27 Mayıs*, (Anılar 2. Cilt). Tomurcuk.
- Koçaş, S. (1977c). *Atatürk'ten 12 Mart'a: 27 Mayıs'tan İkinci Cumhuriyet'e*, (Anılar 3. Cilt). Tomurcuk.
- Koçaş, S. (1977d). *Atatürk'ten 12 Mart'a: İkinci Cumhuriyet'ten 12 Mart'a*, (Anılar 4. Cilt). Tomurcuk.
- Köktürk, A. (2021). Türk ordusunun sermaye ile ilişkisi ve ordu-siyaset ilişkisinin dönüşümü. *İnsan ve İnsan*, 8 (29), 15-29.
- Kuneralp, S. (1999). *Son dönem Osmanlı erkân ve ricali (1839-1922)*. İSİS.
- Küçük, S. (2008). *Rumeli'den 27 Mayıs'a*. Mikado.
- Küçükılınç, İ. (2010). *27 Mayıs için seçilmiş bibliyografya*. Türkiye Günlüğü, 101, 152-158.
- Külçe, S. (1953). *Mareşal Fevzi Çakmak: Askeri, hususi hayatı*. Ahmet Halit.
- Madanoğlu, C. (1982). *Anılar-1 (1911-1938)*. Çağdaş.
- Madanoğlu, H. T. (2019). *Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun anıları*. Kaynak.
- Mehmed Kemal (1985). *Acılı kuşak*. De.
- Mumcu, U. (1993). *İnkılâp mektupları*. Tekin.
- Munroe, T. (2002). *An introduction to politics*. Stephenson Litho Press.
- Needler, M. C. (1996). *Identity, interest and ideology: An introduction to politics*. Praeger.
- Öymen, Ö. (1987). *Bir ihtilâl daha var... 1908-1980*. Milliyet.
- Özkaya, Ş. (2005). *Adım adım 27 Mayıs*. İleri.
- Sağiroğlu, H. Kakioğlu, F. Yeşilyurt, A.H. ve Göktürk, İ. (1961). *Hürriyet Meşalesi: 27 Mayıs Milli Türk İhtilali*. MTTTB.
- Saltık, E. (2016). Toplumsal belleğin yitimi tartışmaları bağlamında harf inkılabı. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi].
- Sançar, N. (1973). *İsmet İnönü ile hesaplaşma*. Afşın.
- Seyhan, D. (1966). *Gölgedeki adam*. Uycan.
- Shahak, I. (2004). *Yahudi tarihi Yahudi dini*. A. E. Dağ (Çev.). Anka.
- Sinanoğlu, O. (2000). *"Bye-Bye" Türkçe: Bir Nev-York rüyası*. Otopsi.
- Sunay, C. (2010). *Türk siyasetinde sivil-asker ilişkileri: 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve sonrası*. Ankara: Orion.
- Sunay, C. (2017, October 10-13). *27 Mayıs'tan 13 Kasım'a Milli Birlik Komitesi*. Second Mediterranean International Congress on Social Science, Macedonia-Ohrid, Interneational Vision University.
- Sunay, C. (2023). *Türk siyasal hayatı: Tanzimat'tan bugüne*. Orion.
- Şen, S. (1996). *Silahlı kuvvetler ve modernizm*. Sarmal.
- Taşer, D. (1993). *Mesele*. Burçak.
- Tekeli, Ş. (1976). *David Easton'un siyaset teorisine katkısı üzerine bir inceleme*. İÜ Yayınları.
- Tezcan, M. (1997). *Türk kişiliği ve kültür-kişilik ilişkileri*. Kültür Bakanlığı.
- Tunçkanat, H. (1996). *27 Mayıs 1960 Devrimi*. (İstanbul: Çağdaş).
- Turan, İ. (1976). *Siyasal sistem ve siyasal davranış*. Der.
- Turan, İ. (1984). The evolution of political culture in Turkey. İçinde A. Evin (Der.), *Modern Turkey: Continuity and change* (ss. 84-112). Leske Verlag + Budrich GmbH.

- Turan, İ. (2007). Türkiye’de siyasal kültürün oluşumu. E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay, A. Y. (Der.), *Türkiye’de politik değişim ve modernleşme* (ss. 437-469). Alfa.
- Turgut, H. (1995). *Türkeş’in anıları*. ABC.
- Türkeş, A. (1996). *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve gerçekler*. Hamle.
- Ulay, S. (1996). *Giderayak*. Milliyet.
- Ulay, S. *Harbiye silâh başına*. AR.
- Üstel, F. (2008). *Makbul vatandaşın peşinde*. İletişim.
- Williams, R. (1993). *Kültür*. S. Aydın (Çev.). İmge.
- Yamak, K. (2009). *Gölgede kalan izler ve gölgeleşen bizler*. Doğan Kitap.
- Yetkin, Ç. (2004). *S. C. F. olayı*. Otopsi.
- Yıldız, A. (2001). *İhtilalin içinden*. Alan.
- Yirmibeşoğlu, S. (1999). *Askeri ve Siyasi Anılarım* (Cilt-1). Kastaş.
- Zürcher, E. J. (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. G. Ç. Güven (Çev.). Bağlam.